

Барви

Сергій
ГРАБАР

*Святополк II
Ізяславович*

Харків
«ФОЛІО»
2021

ПОВЕРНЕННЯ

На башті відбило за чверть дванадцяту. Звук, що порушив тишу, змусив здригнутися. Двоє мужів, які супроводжували мене, ще міцніше здавили руки. До підземелля вели круті, кам'яні сходи. Я нарахувала п'ять разів по дванадцять, перш ніж ми дісталися плоскої поверхні. Очі зав'язали ще у кімнаті. Чоловік казав: сьогодні — посвячення, священна меса, і я повинна йому повністю довіритися.

Було зимно й моторошно, у ніздрі вдарив різкий запах плісняви, павутиння та щурів. Якись люди поспіхом зняли з мене одяг, тричі обвели навколо чогось холодного, повторюючи незрозуміле закляття. Спочатку посадили, а потім випростали на великому камені, і тільки по тому зняли пов'язку з очей.

Я лежала на великому помості оголена: руки й ноги прив'язані грубим мотуззям до масивних металевих, схожих на ланцюги, колодок. На стінах під склепіннями чаділи факели. Біля мого тіла стояли чотири товстезні свічки, п'ята за головою, утворюючи таким чином п'ятикутник. На протилежній стіні виблискувала величезна голова цапа. Вона була зроблена зі щирого золота, у проймах очей — чорне, грановане каміння, що переливалося від вогненного світла.

Біля помосту чатували мужі в темно-коричневих накидках зі шкіряними батогами у правиці. Їхні голови покривали видовжені каптури із закинутими на плечі волосяними китицями, обличчя ховали маски.

На башті пробило дванадцять. Мужі розпочали речитативом повторювати незрозумілі слова, говорили кожен окремо, а згодом всі разом, голосніше і голосніше, розхитуючись за словами. Мене охопив неспокій, передчуття лиха. Напруження більшало. Мужі підняли шкіряні батоги й почали шмагати ними по підлозі. Голоси накочувалися хвилями, не даючи вільно дихнути. Мене опанував страх, від якого судоми пішли тілом. Це перетворювалося на божевілля — голоси, батоги, миготіння факелів. Аж раптом все змовкло...

...Вони підходили до мене по черзі й творили наругу. Їх було п'ятеро, і кожен з них робив це тричі. А ще був шостий, який ховався у затінні склепінь. Він підходив першим і теж тричі. Я знала, хто це: мій чоловік — Генріх.

Вони бурмотіли якісь слова, з яких я вирізняла тільки цифру шість. І знову шість, і так три рази по шість.

Скільки це тривало — не пам'ятаю. Час розчинився. Спочатку я кричала, голосила, благала про допомогу, потім стихла, лишень сльози спадали на кам'яне ложе...

Мене охопила цілковита байдужість. Десять далеко крапала вода і луною відбивалась у підземеллі, шаруділи щури, потріскував вогонь у свічках та факелах. Голоси стихувалися. Я дослухалася до їхнього бурмотіння: розібрала слова про жертву і про три шістки, що стали в один ряд із моєю долею...

...Карету знову підкинуло так, що попряга підозріло затріщала. По тому, як виїхали з Угорщини від тітки Анастасії, ремені вже тричі міняли. Одного разу ще й жердину, що тримала колеса.

Пракседа відволіклася від спогадів: забути таке неможливо, лишалося просто жити з цим.

Минав 1099 рік від Різдва Христового.

Княгиня Пракседа, дочка Великого Київського князя Всеволода Ярославича, сестра князя Володимира, жона імператора Святої Римської імперії Генріха IV, поверталася додому.

Вона не була на Батьківщині шістнадцять років. За цей час багато чого змінилося. Не стало князя Всеволода, і всі його намагання утримати владу зійшли на пси: син Володимир так і не дійшов до головного столу, дочка Янка, повернувшись у смутку з Візантії, прийняла схиму, ще один син — гульвіса Ростислав — знайшов смерть у річці Стугні.

Пракседа добре знала монастирське життя. Ще відтоді, коли вона, дванадцятирічним дівчам, потрапила до маркграфських земель Генріха Довгого, до виповнення шістнадцятирічного віку, згідно із тамтешніми законами, її відправили до Кведлінбурзького монастиря.

Ця обитель була обрана свідомо: далекого 973 року один із прадідів руської княжни — Ярополк Святославич, рідний брат Володимира Хрестителя, прибув до Кведлінбурга, щоби взяти участь у великих перемовинах. Тоді далі розмов справа не просунулася, але закладені зв'язки залишилися.

Чоловіком для Пракседы було обрано заможного правителя. Але прожив він недовго. Був завзятим воякою. Не минало й місяця, щоби Генріх Довгий знову не збирався до чергового встановлення, як він сам любив про це говорити, справедливості у підлеглих йому землях.

Під час одного з походів його кінь поніс, злякавшись вепра, що несподівано виринув із хащі. За кілька метрів Генріх не втримався у сідлі й злетів до стрімкої, крижаної річки. Ця пригода коштувала йому життя. Маркграф занедужав і швидко відійшов...

Молода вдова, якій тільки-но виповнилося шістнадцять, знову повернулася до монастиря. Абатиса Адельгейда

була приязною до неї. Щось ріднило цих двох жінок. Саме у стінах Кведлінбурзької обителі княгиня Пракседа вперше зустрілася зі своїм майбутнім чоловіком.

Монастир панував над будівлями Кведлінбурга, міста шанованого ще від часів Генріха I Птахолова. Тут перший Король німецьких земель отримав свої знаки вищості, тут було засновано його першу резиденцію, тут він, зрештою, й упокоївся. Місто мало власні гроші, митницю, дозвіл на проведення ярмарків. Воно було багатим і знаним. Всі свята — державні та релігійні проходили саме в ньому.

Монастир, що був закладений ще королевою Матильдою, жоною Генріха I, як обітниця світських канонес, став притулком для самотніх благородних дам Саксонії й Тюрингії. Але не тільки їх — тут навчалися молоді вихованки з різних місць. Насельниці не були черницями, хоч обов'язково творили спільну молитву та ділили спільну трапезу.

Кілька годин на день тривали заняття. Їх, як правило, проводили абатиса та сестри-черниці. Кожна з вихованок мала свою окрему келію, де майбутні патронеси займалися самоосвітою, молитвами та улюбленими вправами. В одній із таких кімнат-келій вже вдруге перебувала Пракседа. У монастирі молода княгиня посилилася в латині та навчилася різних вимов германської. Вона, як і інші, носила смиренний одяг, що відрізнявся від чернечого більшою світськістю.

...Карета з руською княгинею здолала вже досить довгу відстань. Повільно, в супроводі почту з дванадцяти кремезних мовчазних воїнів вона прямувала до Києва. Пракседа знову поринула у спогади...

...Одного вечора, якраз після молитви, до келії постукали. Черниця, що стояла на порозі, передала запрошення від абатиси за годину прийти до Великої зали. Пракседа не здивувалася: настоятелька монастиря доволі часто запрошувала її перемовитися словом, цікавилася життям у далекій країні. Їхні розмови тривали по кілька годин. Єдине, вони, як правило, проходили у кабінеті абатиси, а тут княгиню запрошували до особливої зали.

«Що би це могло означати? Як одягнутися?» — думала Пракседа, перебираючи свої не надто численні наряди.

Вона вирішила мати скромний вигляд, як і належить одній із вихованок монастиря, але разом з тим підкреслити знатність свого роду. Тому й вибрала довгий чорного кольору підрясник, підперезала його плетеним із золотих ниток паском, а голову покрила білим з чорною на знак трауру стрічкою напівапостольником, заколотим на шії золотою фібулою з емаліями.

Велика зала монастирської обителі вражала величчю та вишуканістю. Стіни прикрашали ткані арраси зі сценами з історії міста Кведлінбурга. На деяких гобеленах ще лишалися сліди пожежі, що охопила монастир кілька років тому, решту — вже поновили. Уздовж стін на металевих підставках горіли свічки. Стіл, на якому вишикувалися кришталеві зі сріблом кубки та срібні блюда з розкладеними наїдками, стояв біля каміна.

Велика зала слугувала для прийомів шанованих гостей. До сьогодні Пракседі випало побувати тут лише двічі: вперше, коли тільки приїхала до країни й залишалася серед канонес до одруження, вдруге — після раптової смерті чоловіка.

Присутніх у просторій залі було троє: настоятелька монастиря абатиса Адельгейда, жвавий, середніх літ чоловік в плащі-нараменнику і ще один — старший віком, із сивиною, священницького чину.

Коли вона прочинила двері до зали, всі обернулися.

— Любий брате Генріху, оце і є та молода руська княгиня, яка вже кілька років живе у нашому монастирі, — промовила Адельгейда, поправляючи біле покривало-намітку, що спадало на плечі. — Підійди ближче, дитя моє, не стій у дверях.

Пракседа пройшла до середини зали й зупинилася. Чоловік у плащі зробив кілька кроків назустріч.

— Ти знаєш, хто я? — запитав.

Він зняв плащ, кинувши його на лаву. Допитливий, гострий погляд чорних очей пронизав молоду вихованку.

— Здогадуюся, Ваша Величносте, — Пракседа у покорі схилила голову.

— Люба княгине, перед тобою мій рідний брат, імператор Святої Римської імперії Генріх IV, — абатиса шанобливо вклонилася.

Генріх і собі схилив голову. На якийсь час запанувала тиша, раптом порушена з глибини зали.

— Великий імператоре, дозвольте сказати слово? — подав голос сивий чоловік.

Він був одягнений у білу сутану, підперезану широким фіолетовим шовковим поясом, на голові мав пілеорус, фіолетову шапочку, що покривала тонзуру.

— Звісно, отче Пасхалію. — Імператор зробив жест у бік священника. — Це мій духівник, територіальний прелат і, маю надію, у скорому часі Його Святість Папа Римський — отець Пасхалій.

— Я хотів запитати, дитя моє, звідки Ви родом? Хто Ваші батьки? У Вас таке нетипове для наших земель обличчя. — Священник наблизився до Пракседиди.

Молода княгиня подивилася на імператора та абатису. Ті схвально кивнули, даючи дозвіл на відповідь.

— А дівчинка добре вихована, — прошепотів Генріх, схилившись до сестри.

— Я ж тобі казала...

Імператор ще раз кинув пильний погляд на руську княгиню. Вона була вродлива, але якоюсь незвіданою вродою: мала карі, з розкосинкою очі, вигнуті тонкі брови, обличчя кругле з трохи випуклими вилицями, що надавало тій округлості відчуття загадковості, невеличкий носик та чуттеві, повні уста. З-під намітки вибивалася прядка темно-коричневого волосся.

Пракседа підвела очі. Погляди імператора та княгині зустрілися: щось несподівано тепле прокотилося тілами обох. Пізніше, згадуючи цю мить, Пракседа завжди відчуватиме, як втаємничене тепло раз по разу трепетно зігріватиме ізсередини.

— Народилась я на Русі — землях, що лежать на північному сході від вас. Батько мій — Великий князь Всеволод, син Ярослава. Тож я онука Великого Ярослава Мудрого. Матір мою звать Анною, але, скоріше за все, це її християнське ім'я. Вона походить зі знатного роду кипчаків — половців. Навчила й мене їхньої мови. Я знаю латину, усього мов п'ять-шість — нас при княжому дворі добре навчали.

— А германські знаєш? — запитав Генріх.

— Трохи тут навчилася, — відповіла Пракседа однією з говірок.

— Молодець! — у захопленні вигукнув імператор. Генріх IV був людиною жвавою. Рішення приймав миттєво. Зараз він не відводив очей від молоді княгині — вона йому не просто подобалася. — Я чув, ти не так давно стала вдовою. Вибач, звичайно, тобі, мабуть, болить?

— Та не дуже, я свого чоловіка мало знала, — відповіла і знітилася, зрозумівши, що сказала дурницю.

Всі усміхнулися, а імператор запитав:

— А ти завжди тільки правду говориш?

— Так, — відповіла Пракседа і зачервонілася.

— Це добре і недобре, — сам до себе пробурмотів Генріх.

— Ну, годі вже, годі, влаштували тут дитині таємне дізнання, — перервала всіх абатиса, — краще трохи посмакуймо того, що Всевишній надав нам сьогодні, з Вашого дозволу, звичайно, Великий імператоре, і з Вашого благословення, панотче.

Мати-настоятелька схилилася в глибокому поклоні. Схилилась у поклоні й молода княгиня.

Абатиса жестом запросила всіх до столу. Вогонь, що ярився в каміні, додавав тепла. Пракседа залишилася там, де і стояла, не знаючи, що їй робити.

Адельгейда обернулася:

— Підходь, княгине, розділи з нами скромну трапезу. Сьогодні ти, як і всі, запрошена мною. Дозвольте, — звернулася до гостей, — на правах господині запропонувати деякі страви.

Була творена невеличка молитва.

— Я відпустила сестер-черниць, які допомагали в облаштуванні сьогоднішньої вечері, — абатиса зробила паузу. — Нас небагато і ми дамо собі раду. До того ж з нами — одна з монастирських вихованок і вона допоможе мені при потребі. Ти не заперечуєш, Пракседо?

— Звісно, не заперечую.

— А що у нас із напоїв? — подав голос імператор Генріх. Він деякий час мовчав, крадькома поглядаючи на руську княгиню.

— З напоїв у нас, — почала перелічувати Адельгейда, вказуючи на срібні жбани при столі, — квас монастирський з м'ятою та коріандром, витриманий п'ять місяців у холодному льосі, пиво темне, густе, верхового бродіння та вино — одного з наших місцевих виноробів.

— Сестро, — Генріх з подивом повернувся до Адельгейди, — ти розумієшся в напоях?

ЗМІСТ

ПОВЕРНЕННЯ	3
СМЕРТЬ КНЯЗЯ ВСЕВОЛОДА	18
У МОНАСТИРІ ПЕЧЕРСЬКОМУ	25
НОВА ВЛАДА	30
ВІЙНА	41
У МОНАСТИРІ ПЕЧЕРСЬКОМУ	49
РІШЕННЯ	55
ПОЛОВЧАНКА	59
КНЯЗЬ-ІЗГОЙ	72
У МОНАСТИРІ ПЕЧЕРСЬКОМУ	88
СМЕРТЬ ТУГОРКАНА	99
У МОНАСТИРІ ПЕЧЕРСЬКОМУ	106
З'ЇЗД КНЯЗІВ	117
ОСЛПЛЕННЯ	133
У ЛІСІ	144
«І ЗА СПРАВИ ТВОЇ...»	159
У МОНАСТИРІ ПЕЧЕРСЬКОМУ	170
ПЕРЕМОГА	181
ПОСАГ	196
СВЯТОША	213
НАПЕРЕДОДНІ	232

ПРОТИСТОЯННЯ	251
У МОНАСТИРІ ПЕЧЕРСЬКОМУ	264
СОБОР	276
ПРОЩАННЯ	287
ПРИОСТАНОК	301
Словотолк	304
Іменослов історичний	306